

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА МОРСЬКЕ ПРАВО КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Пальченко А. А.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що морське право країн Європейського Союзу та України безпосередньо пов'язане з міжнародним морським правом. Деякі зовнішньополітичні дії держав у сфері міжнародних морських відносин не можуть здійснюватися у відриві від наявного у світовому океані міжнародного правопорядку. У морській політиці задіяні й зацікавлені всі країни Європейського Союзу, тому вони активно впливають на розвиток морегосподарського комплексу. Розвиваються різні види морської діяльності.

Країни Європейського Союзу оточені декількома морями та мають унікальну морську географію. Понад 200 мільйонів європейських громадян живуть поруч із береговою лінією. Україна також має свою географічну унікальність із прибережною лінією та виходом у Чорне море.

На підставі міжнародних морських конвенцій, законодавства України та країн Європейського Союзу досліджуються положення щодо правових норм, спрямованих на забезпечення ефективної роботи морегосподарського комплексу. В умовах науково-технічної революції держави розпочали розвідку й розробку природних ресурсів дна морів та океанів за межами континентального шельфу. Дедалі більш ефективна й багатогранна діяльність держав із використання світового океану створила основу для виникнення специфічного предмета галузі міжнародного права, що формувалася. Завершення становлення міжнародного морського права як галузі загального міжнародного права необхідно пов'язувати з його кодифікацією, тобто прийняттям у межах світового співтовариства держав багатосторонніх міжнародних конвенцій із міжнародного морського права.

Євроінтеграція є одним із пріоритетів зовнішньої політики України. Європейська інтеграція є найбільш визначальним фактором як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, закріплює безпеку та позитивно впливає на відносини України з усіма країнами світу. Невідхильна реалізація курсу на інтеграцію в Європейський Союз забезпечить гарантії прав людини, розвиток в Україні громадянського суспільства, побудову соціально орієнтованої ринкової економіки та величезну матеріальну підтримку з боку Європейського Союзу.

Ключові слова: морське право, країни Європейського Союзу, євроінтеграція, міжнародне морське право.

Palchenko A. A. European integration of Ukraine and maritime law of the countries of the European Union

The relevance of the study is due to the fact that the maritime law of the countries of the European Union and Ukraine is directly related to international maritime law. Some foreign policy actions of states in the field of international maritime relations cannot be carried out in isolation from the existing international legal order in the world ocean. All the countries of the European Union are involved and interested in maritime policy, therefore they actively influence the development of the maritime complex. Various types of maritime activities are being developed.

The countries of the European Union are surrounded by several seas and have a unique maritime geography. More than 200 million European citizens live near a coastline. Ukraine also has its geographical uniqueness with its coastline and access to the Black Sea.

On the basis of international maritime conventions, the legislation of Ukraine and the countries of the European Union, provisions regarding legal norms aimed at ensuring the effective operation of the maritime complex are being studied. In the conditions of the scientific and technological revolution, the states began exploration and development of the natural resources of the bottom of the seas and oceans outside the continental shelf. The increasingly effective and multifaceted activity of states in the use of the world ocean created the basis for the emergence of a specific subject of the field of international law that was being formed. The completion of the development of international maritime law as a field of general international law must be associated with its codification, that is, the adoption within the world community of states of multilateral international conventions on international maritime law.

European integration is one of the priorities of Ukraine's foreign policy. European integration is the most determining factor of both Ukraine's international activities and its domestic policy in the long term, secures security and positively affects Ukraine's relations with all countries of the world. Undeterred implementation of the course for integration into the European Union

will ensure guarantees of human rights, the development of civil society in Ukraine, the construction of a socially oriented market economy, and enormous material support from the European Union.

Key words: maritime law, countries of the European Union, European integration, international maritime law.

Постановка проблеми. Аналіз розвитку міжнародної політики та інтеграції України в Європейський Союз (далі – ЄС) свідчить про значне розширення сфери демократизації всього громадянського життя та підвищення ролі права, зокрема міжнародного, у житті світового співтовариства, а також про прагнення нашої держави вступити до Європейського Союзу, що прописано в Конституції України в редакції від 21 лютого 2019 р. Відносини Україна – ЄС є двосторонніми відносинами в галузі міжнародної політики, економіки, освіти, науки та культури. З 23 червня 2022 р. Україна є кандидатом на членство в ЄС. Європейський Союз є політичним, економічним і культурним об'єднанням з ознаками конфедерації, до якого входять 27 європейських держав.

24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне російське вторгнення в Україну. Після цього 28 лютого 2022 р. Україна подала заявку на вступ до ЄС, а підтримка такого вступу в Україні зростає до рекордних 91%. Сьогодні в доктрині міжнародного морського права почали з'являтися роботи, присвячені правовому статусу морських просторів. Це є стратегією економічного та соціального розвитку України.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися у працях вітчизняних учених, зокрема в роботах С.С. Бійціва, Г.Г. Іванова, П.Л. Маковського, В.Ф. Мешери, В.У. Демиденко та інших. Водночас необхідність дослідження процесів морегосподарювання не втрачає своєї актуальності. Світова ринкова кон'юнктура постійно змінюється, процеси євроінтеграції, глобалізації та інтернаціоналізації поглиблюються.

Метою роботи є визначення основних проблемних питань євроінтеграції України та напрямів дослідження морського права країн ЄС, аналіз світових тенденцій функціонування морегосподарського комплексу та правових засад і проблематики функціонування логістичних центрів світової морської торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Морське право базується на міжнародно-правовій основі та безпосередньо пов'язане з економічним прогресом людства, зокрема розвитком море-

плавання й морської торгівлі. Для регулювання відносин, що складаються в цих сферах людської діяльності, поступово вироблялися загальні норми морського права, яким і пропонувалося регулювати ці відносини.

Розвиток морської торгівлі сприяв бурхливому розвитку мореплавства. Перевезення різних вантажів у різних напрямках стало однією з причин зростання могутності морських держав. Поступово з'явилися морські судна складних конструкцій, призначені для використання їх у морі для різних цілей. Діяльність держав у Світовому океані пов'язувалася вже не лише з морською торгівлею, а й із морськими промислами, науковими дослідженнями, морським буксируванням, веденням воєнних дій, боротьбою з піратством, роботою торгівлею тощо. Усе це зобов'язувало держави піклуватися про вироблення таких правил поведінки у Світовому океані, які сприяли би прогресу людства.

Із самого початку свого існування як незалежної держави Україна розпочала активну співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, насамперед Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, а також Європейським банком реконструкції та розвитку.

Тому вважаємо за доцільне проаналізувати процес становлення морського права України та визначити його місце у правовій системі України. Дуже актуальним є також питання приєднання України як незалежної держави до Конвенції ООН із морського права 1982 р., оскільки зазначена конвенція нині є найголовнішим джерелом морського права. На її базі розвиваються національні морські закони.

З огляду на те, що морське право України є комплексним, оскільки містить у собі низку правових норм, встановлених і санкціонованих державою, що належать і до інших галузей законодавства, доречно вважати, що воно не може мати самостійний характер. Однак говорити про його самостійне місце у правовій системі України необхідно. Морське право України поряд з іншими галузями законодавства, такими як трудове, цивільне, кримінальне тощо, має джерела, сутність і мету, регулює визначене коло суспільних відносин, пов'язаних із морегосподарською діяльністю, за допомогою спеціальних правових норм, прийнятих державою спеціально для регулювання цих відносин.

Мореплавство, особливо торговельне, має значною мірою міжнародний характер. Воно потрапляє під дію національного та іноземного законо-

давства, здійснюється на морських просторах із різним правовим режимом, що заснований на міжнародно-правових звичаях та міжнародних угодах.

Під морським правом країн ЄС варто розуміти наявну в міжнародному та національному морському праві сукупність правових норм, що регулюють діяльність, пов'язану з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів і багажу, здійснення різних морських промислів, рятувальних та буксирних операцій, забезпечення охорони навколишнього середовища, а також інші господарські, адміністративні й цивільні правовідносини, які виникають із приводу мореплавства.

Якщо наблизитися до з'ясування предмета морського права в його загальному розумінні, то очевидно, що під ним можна розуміти те коло питань, які ця наука вивчає. Саме тому предметом морського права є сам транспортний процес, загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку й функціонування морського транспорту як специфічного суспільного явища.

Ці закономірності розглядаються в нерозривному зв'язку із законами розвитку суспільства, тому можна говорити про те, що предметом морського права є також вивчення загальних і специфічних закономірностей розвитку суспільства тією мірою, якою вони впливають на розвиток морського транспорту. Очевидно, що предмет науки морського права не може бути постійним і незмінним, йому притаманний характер постійного розвитку. Предмет морського права вдосконалюється, до сфери наукового пізнання залучаються нові явища, завдяки чому відбувається постійне здобуття нових знань про всі сторони морського транспортного процесу.

Цілком очевидно, що в морському праві проглядається певна єдність предмета регулювання, що стосується правовідносин, пов'язаних із морем. Вузловим питанням регулювання правовідносин при цьому є судноплавство (або мореплавство), що являє собою використання морів та океанів із метою пересування, транспортування, господарською, науковою та іншою метою.

Потреба в універсальній кодифікації норм міжнародного права з'явилася після Другої світової війни, коли промислово розвинені країни розпочали розвідку й експлуатацію природних ресурсів континентального шельфу, а також проведення морських наукових досліджень. Це зумовило проведення в 1958 р. в Женеві I Конференції ООН із морського права, до завдання якої входив розгляд і прийняття на основі проєкту, розробленого Комісією з міжнародного права ООН, конвенції або

конвенції із питань, що стосуються інтересів усіх держав.

У результаті роботи цієї конференції були прийняті конвенції про відкрите море, про територіальне море та прилеглу зону, про континентальний шельф, про рибальство й охорону живих ресурсів відкритого моря.

Проте на I Конференції ООН із морського права не вдалося вирішити питання про максимальну ширину територіального моря та рибальської зони за його межами.

Ціль II Конференції ООН із морського права, скликаній в Женеві в 1960 р., полягала в розробленні міжнародно-правових норм із питань, не вирішених на I Конференції ООН із морського права, стосовно ширини територіального моря. Проте через виниклі між учасниками заходу розбіжності вирішити на ній це питання не вдалося.

Навіть після невдалого завершення роботи II Конференції ООН із морського права процес кодифікації та прогресивного розвитку окремих його інститутів тривав. Кодифікаційні роботи торкнулися окремих інститутів морського права: безпеки мореплавства та охорони людського життя на морі, захисту й охорони морського середовища, включно із забрудненням моря із суден та боротьбою із забрудненням, режиму рибальства та охорони живих морських ресурсів, режиму морських портів та іноземних суден тощо.

Однак згодом почали наростати негативні тенденції, пов'язані насамперед із тим, що після конференції деякі держави, особливо нові незалежні держави, які виникли в результаті деколонізації, почали розширювати свої територіальні води аж до 200 морських миль або встановлювати прибережні економічні та рибальські зони, підлеглі їхній винятковій юрисдикції, шириною до 200-300 миль. Виникла досить складна й небезпечна ситуація у справі дослідження та використання Світового океану на рівноправній основі всіма державами з належним урахуванням їх географічного положення й інтересів. З метою вирішення глобальної проблеми щодо розширення меж територіального моря, відповідно до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1970 р. та від 16 листопада 1973 р., була скликана III Конференція ООН із морського права.

III Конференція ООН із морського права, що проходила з 1973 р. по 1982 р., стала найважливішим етапом кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного морського права. У результаті її проведення вдалося винести на голосування погоджений текст Конвенції ООН із морського права.

У перший день відкриття до підписання Конвенцію ООН із морського права підписали 119 делегацій, які представляли 117 держав, Острова Кука та Рада Організації Об'єднаних Націй щодо Намібії.

Конвенція ООН із морського права характеризується значною новелізацією, вона ввела нові норми та інститути, які відображають сучасні тенденції розвитку в освоєнні Світового океану (виключна економічна зона, архіпелажні води, міжнародний район морського дна тощо).

Конвенція ООН із морського права 1982 р. дає змогу вирішувати питання як національного, так і союзного характеру [11]. Держави – члени ЄС мають різні розміри територіального моря та континентального шельфу. Деякі держави межують із міжнародними протоками, інші географічно не мають виходу до моря, а ще інші активно ведуть промислове рибальство у відкритому морі тощо. Національні інтереси часто необхідно узгоджувати з більш широкими й глобальними інтересами та цілями ЄС. ЄС використовує Конвенцію ООН із морського права 1982 р. як основу для зміцнення своєї позиції світового лідера у сфері морської безпеки [11]. Так, на підставі Конвенції ООН із морського права для боротьби з піратством та озброєним розбоєм біля узбережжя Сомалі у 2008 р. почали проводити операцію ATALANTA.

Також ЄС здійснює місію в районі Африканського Рогу та західної частини Індійського океану (EUCAP Nestor). У межах програми EUCAP Nestor ЄС надає допомогу країнам у районі Африканського Рогу та в західній частині Індійського океану (це, наприклад, Сомалі, Сомаліленд, Джибуті, Сейшельські Острови, Танзанія) у зміцненні їхнього потенціалу щодо забезпечення морської безпеки, зокрема для боротьби з піратством.

Обидві операції є частиною Стратегії зі стабілізації обстановки в районі Африканського Рогу та західної частини Індійського океану.

Проблему притягнення до відповідальності осіб, затриманих за звинуваченням у піратстві в нейтральних водах поза юрисдикцією будь-якої держави, Європейський Союз вирішує шляхом укладення двосторонніх угод.

Таким чином, Конвенція ООН із морського права 1982 р. посідає особливе місце в системі джерел морського права ЄС. І хоча вона не належить ні до первинного, ні до вторинного права, проте належить до додаткових джерел права ЄС.

Останні три з половиною десятиліття Конвенція ООН із морського права 1982 р. довела свою ефективність. У межах діяльності Європейського

Союзу цей документ є тією основою, яка дає змогу будувати спільну морську політику ЄС та притягувати до відповідальності за недотримання положень Конвенції ООН із морського права і заснованих на її положеннях актів ЄС у галузі рибальства, охорони морського середовища й безпеки [11].

Необхідно також визначити актуальність питань, що пов'язані зі співвідношенням права Європейського Союзу як своєрідного внутрішньо-європейського права та міжнародного морського права. Деякі з провідних фахівців із права Європейського Союзу вважають, що під європейським правовим простором повинна розумітися сфера регульованих європейським інтеграційним правом суспільних відносин, що виникають у процесі формування й функціонування різних співтовариств у межах Європейського Союзу.

Морська політика ЄС може допомогти реалізувати величезний потенціал зростання Європи. Політика Європейського Союзу щодо навколишнього середовища є одним з основних напрямів політики ЄС, тобто тим напрямом, становлення й розвиток якого триває вже протягом декількох десятиліть [5, с. 355]. Конвенція ООН із морського права 1982 р. має комплексний і гнучкий характер, який необхідний ЄС та державам-підписантам. Не варто недооцінювати ці характеристики зазначеної конвенції, оскільки 28 держав-членів ЄС являють собою надзвичайний спектр інтересів щодо використання вод Світового океану.

Інтегрована морська політика Європейського Союзу має на меті більш збалансований підхід до морських питань, а також підвищення координації між різними програмами. Головним фокусом уваги є питання, які не підпадають під секторальну політику (наприклад, «блакитне зростання», тобто економічне зростання на основі різних морських секторів), і питання, які потребують координації різних секторів та учасників (наприклад, спільне використання морських знань). Деякі елементи морської політики можна опосередковано віднести до спільної сфери компетенції ЄС (внутрішній ринок, економічне, соціальне та територіальне згуртування). Наприклад, у межах транспортної політики Європейського Союзу реалізується проєкт створення європейського морського транспортного простору без бар'єрів, спрямований на усунення перешкод для внутрішньої торгівлі та розширення внутрішнього ринку ЄС для морського транспорту за рахунок спрощення адміністративних процедур. Цей проєкт також є одним з елементів комплексної морської політики. Можливості фінансування завдань морської політики

надає Європейський фонд морського рибного господарства. Україна може бути учасником цих проєктів, якщо участь країн за межами ЄС обґрунтована для досягнення цілей проєкту.

Важливим кроком у бік стратегічного підходу до управління рибальством та досягнення мети максимального сталого розвитку було прийняття Регламенту Ради (ЄС) № 1005/2008 про створення системи Співтовариства для запобігання, стримування та ліквідації незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства [12]. Відповідно до цього акта комплексна морська політика ЄС спрямована на морське просторове планування, комплексне управління прибережними зонами, екосистемне управління, морське спостереження, морські наукові дослідження, виявлення змін клімату, охорону навколишнього морського середовища. Сюди також входять заходи ЄС, спрямовані на боротьбу з незаконним і нерегульованим рибним промислом, незадовільною судноплавною діяльністю. Нормативні правові документи, розроблені ЄС, дають можливість регулювати просування морського просторового планування серед прибережних країн Європейського Союзу, а також заохочувати розвиток міжнародного співробітництва в цій сфері в межах окремо взятих морських акваторій. Основним документом, що встановлює вимоги інтеграційного об'єднання до держав, які входять до його складу, є Директива про створення основи для планування морських просторів 2014 р. За допомогою впровадження механізмів планування в морську діяльність ЄС прагне регулювати економічні, соціальні та екологічні питання, а також окремі аспекти військової діяльності. Зацікавленість у використанні й розвитку морського просторового планування в сукупності з встановленням Директивою про створення основи для планування морських просторів терміну виконання її окремих вимог до 2021 р. передбачає подальший розвиток законодавства ЄС у цій галузі та розроблення наступних документів після 2021 р.

Необхідно виділити важливість регулювання відносин у сфері морського транспорту, тому що Європейський Союз є найбільшою торговельною територією Європи, через яку проходять морські шляхи. Морським кордонам належить 30% території держав – членів ЄС. Також необхідно визначити, що перед Європейським Союзом постають дві головні проблеми розвитку морського транспорту:

– перевантаження (так звана надпотужність морського флоту) морських суден на світовому ринку, що призводить до необхідності введення

протекціоністських заходів, особливо щодо країн, які розвиваються;

– судновласники реєструють морські судна у третіх країнах (через жорстке регулювання та великі розміри плати за реєстрацію вибирають більш вигідне законодавство інших держав). Регулювання відносин у сфері морського транспорту має стати конкурентоспроможним.

Висновки. Таким чином, під морським правом країн ЄС необхідно розуміти наявну в міжнародному та національному морському праві сукупність правових норм, що регулюють діяльність, пов'язану з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів і багажу, здійснення різних морських промислів, рятувальних та буксирних операцій, забезпечення охорони навколишнього середовища, а також інші господарські, адміністративні та цивільні правовідносини, які виникають із приводу мореплавства. Однак рух до ЄС не є лінійним процесом, він гальмується багатьма факторами: висхідною конфліктністю на геополітичній арені, складними й небезпечними тенденціями всередині ЄС, тривалою російською агресією тощо. Однак насамперед мають вплив внутрішні українські проблеми, пов'язані зі станом реформи системи судової влади, боротьбою з корупцією, ефективністю державного управління тощо. У цьому контексті також варто звернути увагу на масштаби «домашнього завдання» для України. Для нашої держави європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки.

Основними напрямками співробітництва України та Європейського Союзу є енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція і внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця в галузі науки, технологій і космосу. Реалізація європейської інтеграції України є не самоціллю, а засобом якісної трансформації українського суспільства в загальному руслі розвитку європейської цивілізації. З огляду на те, що внутрішні проблеми європейської інтеграції України є первинними й домінуючими в цьому процесі, закономірно постає проблема належної реалізації інституційного та адміністративного потенціалу її забезпечення. Європейська інтеграція є найбільш визначальним фактором як міжна-

родної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, закріплює безпеку та позитивно впливає на відносини України з усіма країнами світу. Невідхильна реалізація курсу на інтеграцію в Європейський Союз забезпечить гарантії прав людини, розвиток в Україні громадянського суспільства, побудову соціально орієнтованої ринкової економіки та величезну матеріальну підтримку з боку Європейського Союзу.

Література

1. Грищук Т.В. Європейський напрям зовнішньої політики України на сучасному етапі. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2012. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/912>.
2. Левицька В.В., Смагло О.В. Інтеграція України до ЄС: проблеми та перспективи. URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_10_30_kampodilsk/sekcija_section_3_2015_10_30/integracija_ukrajini_do_es_problemi_ta_perspektivi/104-1-0-1577.
3. Федоришина О.О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1103>.
4. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України / А.О. Багатуренко, К.В. Бакал, А.І. Винокурова та ін. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія «Економіка, право, політологія, туризм»*. 2013. Т. 1. № 1. С. 101-113. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5915/6665>.
5. Лобанов А.А., Деменко О.Ф. Європейська інтеграція України: проблеми та перспективи реалізації інституційного та адміністративного потенціалу. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 5(36). С. 354-357. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_5_64.
6. Вірбулевська О.В., Мовчан І.В. Інтеграція України до ЄС: проблеми та перспективи подальшої співпраці. *Проблеми формування нової економіки XXI століття* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. URL: http://www.confcontact.com/2008dec/2_virbulev.php.
7. Галик В.М. Україна в Європі і світі : навчальний посібник. Київ : Знання, 2013. 364 с.
8. Круглашов А.М. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 115-126.
9. Манаєнко І.М., Просяник І.В. Особливості зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 18. Ч. 3. С. 11-15.
10. Маастрихтський договір. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Маастрихтський_договір.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй по морському праву. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf.
12. Council Regulation (EC) № 1005/2008 of 29 September 2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008R1005-20110309&from=NЛ>.

Пальченко А. А.,
старший викладач кафедри морського права
Одеського національного морського університету